

OUDE HOLLANDSE WATERLINIE & ZUIDERWATERLINIE

W VESTING!

MAGAZINE

WELKOM IN DE

vesting

Nieuwpoort is zo'n typische Nederlandse vesting: ster-vormig met aarden wallen en bastions achter een fikse gracht. Het middeleeuwse havenstadje aan de Lek, gelegen op de grens van Zuid-Holland en Utrecht, werd aan het eind van de 17de eeuw omgebouwd tot een vesting in de Oude Hollandse Waterlinie. Tijdens een wandeling door de prachtig gerestaureerde vesting kom je langs tal van monumenten. Zoals het stadhuis uit 1697 dat in miniversie in Madurodam te bewonderen is.

Inhoud

Beleef de vesting

Het verhaal van de linies	5
De schoonheid van het ambacht	8
Mijn passie: Robèrt van Beckhoven	11
De musea	14

Proef en verken de vesting

Smullen	19
Mijn passie: Gos Grandia	23
Overnachten	24
Shop ze	26
Zoete verleidingen	30

Actief rond de vesting

Wandelen	33
Mijn passie: Jeff van Schijndel	36
Aanmeren	38
Fietsen	40
Klimmen	44
De mooiste routes	46
Slenteren	48
Kaart en colofon	51

Beleef

DE VESTING

Nederland mag zich rijk noemen, met zo veel goed bewaarde vestingsteden. Ze zijn tot stand gekomen in de middeleeuwen en maakten later deel uit van de waterlinies. Binnen de muren, wallen en bastions hangt een intieme sfeer en is de geschiedenis voelbaar. Niet alleen in straten en op pleinen, maar ook binnen, in musea en ambachtelijke werkplaatsen.

HET VERHAAL VAN DE LINIES

Waterlinies vormen een belangrijk deel van onze geschiedenis en ons landschap. Water werd van vijand onze grootste vriend. Twee vroege staaltjes van knap watermanagement zijn de Oude Hollandse Waterlinie en Zuiderwaterlinie.

Oude Hollandse Waterlinie

Land onder water zetten om de vijand tegen te houden. Te diep om doorheen te waden, te ondiep om overheen te varen, te breed om overheen te schieten. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648), waarin onze voorouders zich los vochten uit het Spaanse Rijk, was deze methode al met succes toegepast bij Brielle, Alkmaar en Leiden. Dus toen in 1672, het Rampjaar, de jonge Republiek der Nederlanden van alle kanten werd belaagd, greep stadhouder prins Willem III van Oranje hier op terug. Hij gaf opdracht om tussen Muiden aan de Zuiderzee en Gorinchem bij de Biesbosch een waterlinie aan te leggen om Holland te beschermen: de Oude Hollandse Waterlinie.

Polderland

Holland en West-Utrecht waren bij uitstek geschikt voor de aanleg van zo'n linie. Het was namelijk polderland dat kunstmatig droog werd gehouden met molens. Maar waar je water kunt wegpompen, kun je het ook vasthouden en de polders onder water zetten. Op hoger gelegen stukken land in de linie werden oude schansen weer in staat van paraatheid gebracht en bij sluizen kwamen gewapende schepen te liggen. Vervolgens is de Oude Hollandse Waterlinie steeds verder verbeterd en versterkt. Het werkte. De Fransen, die onder aanvoering van koning Lodewijk XIV nog glorieus aan hun opmars waren begonnen toen ze bij Lobith de Rijn

Willem III geschilderd door Godfried Schalcken

Rampjaar 1672

IN CIJFERS

Oude Hollandse Waterlinie

85

kilometer lang

11

vestingsteden

120.000

soldaten telde het Franse leger

50.000

soldaten bracht de Republiek op de been

40

centimeter was de waterdiepte in de ondergelopen polders

overstaken, kwamen Holland niet binnen. Ook niet vanaf zee. Daar maakte de oorlogsvloot van de Republiek onder leiding van Michiel de Ruyter korte metten met de Engelsen en de Fransen. Het Keulse leger liep intussen vast in de modder van Drenthe en Groningen, terwijl Bommen Berend, de bisschop van Münster, afdroop na een mislukt beleg van de stad Groningen. De Fransen kregen genoeg van het geploeter in de modder en trokken zich naar het zuiden terug. Zo overleefde de Republiek het Rampjaar, waarin 'het volk redeloos, de regering radeloos en het land reddeloos' waren.

Permanent karakter

De effectieve verdedigingslinie is de boeken ingegaan als de Oude Hollandse Waterlinie. De linie kreeg na 1672 een permanent karakter. De Republiek ging verder met de versterkingen waaraan al tijdens de oorlog met de Fransen was begonnen. Dijken en kades werden verzaamd en verhoogd, er kwamen nieuwe sluizen, op diverse plaatsen werd het aantal bastions uitgebreid, schansen werden verbouwd tot forten. In de 19de eeuw werd de linie verder geperfectioneerd. De veranderingen zijn dusdanig dat we vanaf dan spreken van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. «

Prins Willem III in de Waterlinie

De overgave van Breda in 1634

Het beleg van 's-Hertogenbosch in 1629

Zuiderwaterlinie

Net als de Oude Hollandse Waterlinie heeft de Zuiderwaterlinie zijn oorsprong in de Tachtigjarige Oorlog. Bergen op Zoom, Steenberg en 's-Hertogenbosch zetten stukken land onder water in de strijd tegen de Spanjaarden. Het is de fameuze vestingbouwer Menno van Coehoorn die deze ervaringen uitbouwt tot de Zuiderwaterlinie, gelegen op de grens van de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden, het protestante Noorden en het katholieke Zuiden.

Dwars door Brabant

Als ingenieursgeneraal van de Dienst der Fortificatiën ontwierp Van Coehoorn in 1697 een omvangrijke verdedigingslinie dwars door Brabant. De keten van vestingsteden, forten, schansen en inundatievlaktes liep van Bergen op Zoom naar Grave, via Steenberg, Willemstad, Klundert, Breda, Geertruidenberg, Heusden, 's-Hertogenbosch, Megen en Ravenstein.

Het is de langste waterlinie die ons land gekend heeft. De Zuiderwaterlinie was deel van de Zuiderfrontier, die van Sluis (Zeeuws-Vlaanderen) tot Nijmegen liep.

Bevroren rivieren

De Linie heeft enkele keren z'n nut bewezen in de woelige 17de en 18de eeuw, waarin de ene na de andere Europese grootmacht tegen de Republiek ten strijde trok. Vaak lag Brabant op de route. Al die keren deed de Zuiderwaterlinie waarvoor hij was bedoeld. Maar in de winter van 1794 speelde de grote kwetsbaarheid op: vorst. De Fransen marcheerden over de bevroren Maas en Waal de Noordelijke Nederlanden binnen, bezetten het land en riepen de Bataafse Republiek uit. In 1940 werd de Linie nog één keer in stelling gebracht. Maar de Duitsers vlogen met hun bommen en parachutisten gewoon over de watervlaktes heen. In 1952 kwam er officieel een eind aan de Zuiderwaterlinie. «

IN CIJFERS Zuiderwaterlinie

160
kilometer lang

11
vestingsteden

7
punten heeft de vesting van Willemstad, in de 18de eeuw werd de stad met nog eens 5 forten versterkt

263
kilometer lang is het Zuiderwaterliniepad (geopend vanaf mei 2018)

De schoonheid van het AMBACHT

Oude ambachten. In vestingsteden kom je ze vaak nog tegen.
Verbonden door een gezamenlijke geschiedenis. Vaardig en op het oog
zonder moeite maken ambachtslieden de mooiste spullen.

Zilversmid

De goudsmid is van het fijne werk, zoals sieraden. De zilversmid maakt grotere voorwerpen zoals kannen, borden, schalen, kelken en kandelaars. Van zilver, goud, brons of andere metalen. Hij giet, walst, stanst, zaagt, soldeert, vijlt, polijst. En hij hamert. Heel veel. Met speciale hamers is hij voortdurend bezig z'n voorwerp in model te krijgen. Zilverstad Schoonhoven herbergt een museum en een vakschool waar je het ambacht onder de knie krijgt. << Nederlands Zilvermuseum, Schoonhoven: zilvermuseum.com

Touwslager

Het is de wereld van tollen, sledes, strengen, twijnmolen en natuurlijk de lijnbaan, die wel driehonderd meter lang kan zijn. Met garens van vlas en hennep, en later ook van sisal, jute en kokos, maakt de touwslager zijn touwen. Eeuwenlang was er grote vraag naar, vooral in de scheepvaart. Daarom zaten de meeste touwslagerijen in havensteden. Ook in Oudewater, waar de inwoners nog altijd Geelbuiken worden genoemd, omdat de touwslagers gele gedroogde hennepvezels om hun buik wikkelden. << Touwmuseum, Oudewater: touwmuseum.nl

© GLASTRAFOTO.NL

© TIEMEN RAPATI

GEDULDIG BLAAST DE GLASBLAZER LUCHT IN HET ROODGLOEIENDE GLAS

Glasblazer

Met opperste concentratie blaast de glasblazer rustig in een glazen buis die hij ronddraait boven een vlam. Langzaam dijt het vloeibare glas uit tot de gewenste grootte en vorm. Zo maakt hij van een mengsel van zand, kalk en soda een keur aan voorwerpen. Van simpele huis-tuin-en-keukenglazen tot artistieke vazen en precieze laboratoriuminstrumenten. De stad Leerdam kreeg grote faam als centrum van de glasblazerij. « Nationaal Glasmuseum, Leerdam: nationaalglasmuseum.nl

© BERT VAN DER HORST

OUDE AMBACHTEN ZIJN SPRINGLEVEND

Mandenmaker

Zijn rug buigt hij naar voren, zijn benen omklemmen een hoop takken die alle kanten opsteken, zijn handen vlechten en vormen. Zo zit de mandenmaker te werken aan weer een mand. Snel en behendig vlecht hij eenjarige wilgentenen door een 'casco' dat meestal ook van wilgentenen is gemaakt. Het doel bepaalt de vorm. In de ene mand bewaar je aardappels, in de andere broeden eenden hun eieren uit. De oudste die in ons land is gevonden, is een fuik uit de Romeinse tijd. «

De Broedkorf, Oudewater:
broedkorf.nl

Smid

In het vuur van de smidse maakt hij het ijzer zo heet dat hij het in de gewenste vorm kan buigen.

Op het aambeeld slaat hij het metaal in de dikte en lengte die hij wil. Alsof hij aan het kleien is met ijzer.

Eeuwenlang was de smid onmisbaar. Hij maakte bijvoorbeeld ploegen en harken voor de boer, gereedschap voor de schoenmaker en wapens voor het leger. Nog altijd smeedt hij hoeven voor het paard en sierlijke hekken, pannenrekken, trapleuningen en uithangborden. «

Smederij Eric Janssen, Megen: ambachtelijke-smid.nl

“Ik heb hart voor mijn vak, passie. Techniek alleen is niet genoeg voor de Meester Boulanger. Al moet je wel uren maken. Bij het kneden van brood bijvoorbeeld, moet je *vóelen* dat het voldoende gekneet is. Ik ben teruggegaan naar de basis en werk *écht* ambachtelijk. Ons brood bevat niets meer dan meel of bloem, water en zout - geen kunstmatige toevoegingen. Doordat we met desem werken, krijgen we een volle krachtige broodsmak. Het brood is ook beter verteerbaar. Dat heeft te maken met de lange rijstijden en de licht-zure omgeving van desem. Hierdoor kan je lichaam de voedingsstoffen beter opnemen. Wil je het vak goed kunnen uitdragen, dan moet je het *écht* snappen. Dat maakt het ambacht meesterlijk.” «

Meer info over desembrood:
www.bijrobert.nl/ons-brood/

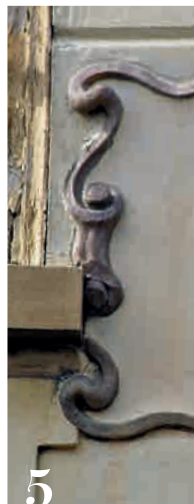
**“TECHNIEK ALLEEN
IS NIET GENOEG
VOOR DE MEESTER
BOULANGER”**

Robert van Beckhoven

MEESTER PATISSIER EN BOULANGER

**GEVEL-
STENEN
VERTELLEN
ONS OVER
HET LEVEN
VAN TOEN**

Stenen

DIE SPREKEN

1. **Heusden** Veel symboliek aan de muur van Stadshaven 3. Een mens moet zich in allerlei bochten wringen om op het rechte pad te blijven, belaagd als hij wordt door duivelse machten en verleidingen.
2. **Nieuwpoort** Vier gevlochten bijenkorven die dezelfde vorm hebben als de vier boograampjes in de achtergevel van dit prachtig gerestaureerde pand uit 1613 aan Buitenhaven 5.
3. **Ravenstein** De gaper – met open mond om medicijnen in te nemen - vertelt dat op de Kolonel Wilsstraat 3 medici/apothekers woonden. Moriaen komt van 'Moor', een destijds gangbare naam voor een donkergekleurd persoon uit Afrika of Azië, waar geneeskrachtige kruiden vandaan kwamen.
4. **Woerden** Het Generaliteitswapen, het wapen van de Staten Generaal van de Verenigde Nederlanden. Ook bekend als de Hollandse Leeuw. Ingemetseld in de Kazerne die in 1790 is gebouwd.
5. **Grave** Een gekroonde blauwe pauw uit ca.1650 op de gevel van Rogstraat 10.
6. **Oudewater** Het huis 'Vrede is Rijkdom' aan de Wijdstraat 28 werd in 1643 gebouwd voor een katholieke lakenkoopman, Marten Willemsz Copper. De familie Copper streefde vrede na omdat dit de handel ten goede kwam.
7. **Naarden** Een groot deel van de inwoners van Naarden werd in 1572 door de Spanjaarden om het leven gebracht. Deze steen, op het Spaanse huis in de Turfpoortsteeg 27, herinnert aan de ramp.

Verhalen uit een roemrijk verleden **DE MUSEA**

Vesting! koos drie bijzondere musea. Ze vertellen over het boeiende verleden van vestingsteden en de rol van water bij de verdediging van ons land.

© NICK FRANKEN

© NICK FRANKEN

© DICKFLITS

Markiezenhof

BERGEN OP ZOOM Markiezenhof

Door de strategische ligging op het kruispunt van Holland, Zeeland en Vlaanderen, was Bergen op Zoom eeuwenlang een militair en economisch belangrijke stad. De Brabantse stad had de reputatie onneembaar te zijn; zo kreeg de bijnaam La Pucelle, De Maagd. Symbool voor die geschiedenis is het Markiezenhof. Het stadspaleis, gebouwd in de 15de eeuw, was de residentie van de heren en later de markiezen. In de Franse tijd (1796-1813) deed het Markiezenhof dienst als militair hospitaal. Daarna was het een kazerne, tot 1957. Een grondige restauratie gaf het Markiezenhof zijn oude grandeur terug. In de prach-

tige zalen van het museum dat er nu in is gevestigd, kun je zien hoe Bergen op Zoom zich ontwikkelde van een vesting naar een industriestad met metaal-, suiker- en aardewerkfabrieken. Naast de vaste expositie zijn er tijdelijke tentoonstellingen. Voor kinderen zijn er speur- en ontdekkings-tochten. Maar de historische zalen lenen zich ook heel goed voor feesten, partijen en zakelijke evenementen. « markiezenhof.nl

© VVV BRABANTSE WAL

Kermis- museum

Bergen op Zoom is vanouds de woonplaats van veel kermisexploitanten. In het Markiezenhof is daarom een kleurrijk kermismuseum gevestigd. Een anatomisch kabinet, cinematograaf, miniatuurkermis, draaimolens en andere attracties halen het kind in je naar boven.

© DOTTER DESIGN

HAASTRECHT

Museum Gemaal De Hooge Boezem

© JAN TROUBORST

Waterbeheer in de polder

De interactieve maquette op het buitenterrein toont alle aspecten van de waterhuishouding in een polder. Ook is te zien welke functie De Hooge Boezem sinds 1486 had in dit systeem. Hierbij speelt na 1873 ook het gemaal een belangrijke rol.

Duizend jaar geleden begon de ontginning van de moerassen in Zuid-Holland. Door de bodemdaling die volgde op de ontwatering van de moerassen, ligt het land nu meters lager dan de omliggende rivieren. Een landschap op zijn kop! Er is een permanente expositie in Museum Gemaal De Hooge Boezem in Haastrecht dat is gevestigd in een historisch gemaal uit 1873. Deze laat zien hoe de bewoners door de aanleg van dijken en met inzet van molens, gemalen, boezems én door samen te werken in waterschappen hebben kunnen overleven.

Blik vooruit

Gaat dat ook in de toekomst lukken, met de voortgaande daling van de bodem en de stijgende zeespiegel? Zijn de rivierdijken stevig genoeg? Is het mogelijk om zowel het polderland als de melkveehouderij te behouden? Wat te doen tegen het zakken van wegen, riolen en tuinen? Met beeldschermen over dijkverbetering, maquettes, films, een topografische vloerkaart en een hal vol originele machines, brengt het museum de problemen, dilemma's en oplossingen in verleden, heden en toekomst op aanschouwelijke wijze in beeld. «

NAARDEN

Nederlands Vestingmuseum

Weinig vestingen in ons land liggen er nog zo goed bij als Naarden. Strategisch gelegen in de verdediging van Amsterdam, heeft de stad het in de loop der eeuwen flink voor de kiezen gehad. Er is geplunderd en vermoord, de vesting kampte met grote branden, maar stond ook onder water. Diverse keren is de stervormige vesting uitgebreid en versterkt, steeds als reactie op militaire vernieuwingen. De laatste versie van de vesting is grotendeels gerestaureerd.

Stad vol verhalen

Naarden is dus een stad vol verhalen. Een deel daarvan kun je ook nog met eigen ogen zien. De stad is daarom

een uitgelezen locatie om te vertellen over de Nederlandse vestinggeschiedenis. In bastion Turfpoort, een van de bastions die eind 19de eeuw zijn gebouwd, is het Nederlands Vestingmuseum gevestigd. De vaste collectie neemt je mee door de geschiedenis van de vestingbouw en de waterlinies, en laat je zien hoe het leven van een garnizoenssoldaat eruitzag. Buiten zijn er evenementen als markten, boogschiet- of scherm-demonstraties; je kunt er trouwen, een reünie houden of een leuke dag doorbrengen met je collega's. « vestingmuseum.nl

Forten in Sri Lanka

Van 1640 tot 1796 bestuurdde de Verenigde Oostindische Compagnie Sri Lanka. De Nederlanders bouwden er diverse fortten, waaronder Fort Galle dat op de Werelderfgoedlijst staat. Van 19 mei tot 18 november 2018 is in het Vestingmuseum een tentoonstelling over de Nederlandse fortten op Sri Lanka.

Pruef

EN VERKEN DE VESTING

Waar kun je lekker eten? Waar heerlijk slapen? Waar zijn de leukste winkels? Vesting! heeft alle hotspots voor je verzameld: de bijzondere restaurants en picknickplekken, de niet te missen winkels, de heerlijkste zoetigheden en fijnste hotels. Dus pak je agenda en plan een citytrip naar een (of twee, of drie) van onze vestingsteden.

Eet smakelijk SMULLEN

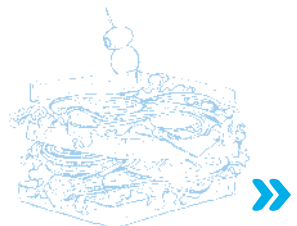
Een sandwich smikkelen op een felgekleurd kleedje in het gras, of copieus dineren van een damast geweven tafellaken. In de vestingsteden is het sowieso smullen geblazen. Ook voor de ogen. Want die kijken uit op een schilderachtige omgeving.

Picknicken

Of je nu zin hebt in een romantisch samenzijn in de schaduw van een boom, of op zoek bent naar een ravot-grasveld met klimrek en klauterheuvel, in beide gevallen is picknicken bij Fort De Roovere in Halsteren de juiste keuze. Bos, gras, wallen en natuurlijk de beroemde Mozesbrug. Unieke architectuur die de waterlinie en het achterliggende natuurgebied met elkaar verbindt. Je kunt de plaid ook dichterbij de stad neerleggen. Zoals in Bos-sche Broek, een gebied in het dal van de Dommel, tegen de rand van de binnenstad van 's-Hertogenbosch. Alleen de vestingwallen liggen ertussen. Andere puike picknickplekken zijn Het Dalletje, een groen

gebied aan de rivier de Lek, tegen Nieuwpoort aan. Ook Muideren biedt volop fraaie stekjes, direct aan het IJmeer. De mand kan simpel gevuld zijn met salades en sandwiches, of je tovert er een high tea uit, compleet met scones en punch. Wat je ook maakt: het eten smaakt altijd lekkerder in de buitenlucht, op een ondergrond van pas gemaaid gras. «

DE VESTINGDRIEHOEK

Happen & trappen

De dag begint ontspannen, met koffie en taart in restaurant de Hoofdwacht aan de Grote Markt in Gorinchem. Vanaf hier start de fietstocht naar Fort Vuren. Dit fort is onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, de lange verdedigingslijn dwars door Nederland. Het monumentale gebouw ligt aan de rivier de Waal. Er is een aangenaam terras binnen de vesting en je kunt er overnachten met de geschiedenis zo'n beetje onder het hoofdkussen – zelfs in een bunker!

Rivierenlandschap

De tocht gaat verder richting Herwijnen. Met de pont

steek je de Waal over en via Brakel fiets je verder naar Slot Loevestein: een machtig kasteel uit de 14de eeuw in een indrukwekkend rivierenlandschap met dito natuur. De geschiedenis van het slot als middeleeuws tolkasteel, verdedigingsslot en gevangenis spreekt voor zich. In de Taveerne en bij zomers weer op het terras, kun je genieten van een heerlijke streeklunch. Via historisch Woudrichem volgt er wederom een oversteek met het pontje. Terug naar vestingstad Gorinchem. Daar trakteert ijssalon Venetia op een ijsje. Een zalig slotakkoord van een sportieve dag. «

Het arrangement

Fietsen tussen Gorinchem, Woudrichem, Slot Loevestein en Fort Vuren. Koffie met gebak, bezoek Slot Loevestein, lunch, dagkaart Riveer, ijsje, fietsroutekaart Rondje Pontje en een informatiepakket. Fietsen eventueel te huur. Onderweg zijn oplaadpunten voor elektrische fietsen.

Prijs vanaf 39,50.
vestingdriehoek.nl

© PIXEL PHOTOGRAPHY

**ONTSPANNEN FIETS-
TOCHT LANGS VIER
PRACHTIGE PLEKKEN
AAN DE RIVIER DE
WAAL. MET CULINAIRE
TUSSENSTOPS**

Culinair genieten

Daar waar geschiedenis op tafel komt, klinken prachtige verhalen.

Het Oude Posthuys

© PIXED PHOTOGRAPHY

Restaurant Huis de Wiers in Vreeswijk

Dit historische pand bij Vreeswijk is vermoedelijk in 1654 gebouwd als ridderwoning. Sinds 2005 is – na een grondige verbouwing – restaurant Huis de Wiers gevestigd in het oorspronkelijke souterrain. De geweldige ruimtes zorgen voor een bijzondere ambiance. Een verrukkelijk knooppunt op fietsroutes.

Gasterij Het Oude Posthuys in Leerdam

Hotel en restaurant in dé glasstad van Nederland. Tot 1997 deed het pand daadwerkelijk dienst als postkantoor. Achter de historische gevel gaat een modern restaurant schuil. De enige kaart die er nu nog wordt bezorgd is de menukaart, met onder andere verrassend wild en peperkoek.

De Gevangendoor in Woudrichem

Zoals de naam al doet vermoeden, deed deze monumentale poort ooit dienst als gevangenis. In de 19de eeuw zaten misdadigers hier, in afwachting van hun vonnis, op een houtje te bijten. Tegenwoordig genieten gasten er in alle vrijheid van een- tot achtgangenmenu's.

Restaurant 't Veerhuis in Ravenstein

Na een stadswandeling door de vestingstad, is 't Veerhuis de plek om na te praten. De tongen gaan los in de tweehonderd jaar oude wijnkelder waar een aperitief en amuse worden geserveerd. Eet spannende gerechten zoals Vloek van Ravestein of Twee Werelden.

Brasserie Restaurant Het Bolwerk in 's-Hertogenbosch

Gezeten op het zonovergoten terras aan de rivier de Dommel, schrijf je gezelligheid met een grote g. Binnen in het restaurant, dat huist in het voormalige vestingwerk de Koepoort uit 1528, staat die g voor gastvrijheid. Daarbij hoort natuurlijk een echte Bossche bol.

Fort Lunet in Raamsdonkveer

In Noord-Brabant is een stukje Noord-Spanje te vinden, en wel op Fort Lunet, gelegen aan de Donge. Hier worden koude en warme pinxtos geserveerd, stukken brood met daarop iets lekkers, bedoeld om gezellig met elkaar te delen. Ook zijn er tapas en speciaalbieren van Nederlandse brouwers.

Huis de Wiers

© VAN AMERONGEN FOTOGRAFIE

“Het is mijn vak het mensen naar de zin te maken. Op dit prachtig plekje in vestingstad Heusden, krijg je de verhalen er gratis bij. Kijk maar naar de gevel uit 1620. Daar zit een kogel in bevestigd die ooit op zolder is gevonden. Niemand weet hoe die daar terecht is gekomen. Als je voor het eerst Heusden bezoekt, ben je verrast door de authentieke sfeer. Het is hier net iets anders dan in de overige vestingsteden. Daar sluiten wij met onze kaart op aan. Bijvoorbeeld met de Koogel-creatie: negen verrassende hapjes op één bord. Of het Heusdens Wagenwiel, een opengewerkte soes met slagroom en fruit. Wat ik mooi vind in Heusden is de tegenstelling. In juli zitten de terrassen vol, op andere tijden kun je een kanon afschieten.” «

www.indenverdwaaldekooegel.nl

**“IN HEUSDEN IS
HET NET IETS.JE
ANDERS”**

Gos Grandia

CHEF-KOK IN DEN VERDWAALDE
KOOGEL IN HEUSDEN

Overnachten TRUSTE

Slapen binnen de muren en wallen van een vestingstad betekent de nacht doorbrengen in een eeuwenoud pand. Met de sfeer van toen en het comfort van nu.

Zet deze alvast maar op je bucketlist, want natuurlijk móet je een keer geslapen hebben in het oudste hotel van Nederland. Al sinds de 14de eeuw zijn de deuren van **Grand Hotel De Draak in Bergen op Zoom** gastvrij geopend. Het hotel staat in het hart van de bourgonnische stad, aan de Grote Markt, naast het oogstrelende oude stadhuis met zijn rood-witte luiken: een bezichtiging waard. Er is een uitgebreide wellness en ook een geliefd restaurant, Hemingway, dat van Michelin een Bib Gourmand heeft gekregen. Hier kun je dus een goed driegangendiner eten voor maximaal 37 euro.

Aan het water

Ongeveer een half uur rijden noordwaarts van De Draak ligt, nog net in Noord-

Brabant, het vestingstadje Willemstad. **Hotel Het Wapen van Willemstad** biedt een fraai uitzicht op de pittoreske haven. Er zijn zes kamers, waarvan drie aan de voorkant. Het restaurant staat bekend om zijn dagverse oesters, en vis- en kreeftgerechten. Eveneens aan het water gelegen is **Hotel Belvédère in Schoonhoven**, een sfeer-

Hotel Belvédère

Stadshotel Woerden

Grand Hotel De Draak

© SYBOLD VAN DER WERFF

UITGERUST WAKKER WORDEN IN EEN WAPENMAGAZIJN OF HOOIBERGHUT

vol hotel met restaurant aan de Lek. Alle twaalf kamers hebben een Frans balkon. Vraag er vooral een aan de voorkant: belvédère betekent immers 'mooi uitzicht'. Leuk is dat het hotel een zilverarrangement aanbiedt: Schoonhoven is dé Zilverstad van Nederland. Dat bestaat onder meer uit een viergangendiner en een workshop zilver sme-

den, waarin je je eigen hanger of ring fabriceert.

Stoer gebouw

Overnachten in een echt vestinggebouw kun je in Woerden. **Het Stadshotel Woerden** is gevestigd in het monumentale arsenaal uit 1762, het oude wapenmagazijn. Het stoere gebouw telt 25 suites, sfeervol ingericht in de kleuren blauw, okergeel of rood. Sommige zijn onderling te verbinden, wat erg handig is als je er met je kinderen wilt verblijven. Voor eten en drinken hoef je niet ver want onder hetzelfde dak is restaurant Van Rossum gelegen. Heb je iets romantisch te vieren? Boek dan de bruidssuite. Hier stap je vanuit je bed zo het grote bad in dat midden in de kamer staat, en kun je samen spetteren onder twee regendouches. «

Vier dagen in de waterlinie

Met het arrangement 'Een duik in de Oude Hollandse Waterlinie' kun je op ontdekkingstocht in een van de oudste waterlinies van Nederland. Met een GPS-ontvanger en de eerste coördinaten ga je op zoek naar een schat en kom je ondertussen veel te weten over de linie. Standplaats is Boerderij Cromwijk in Cabauw, waar Jan en Diny in de oude boomgaard van hun boerderij drie hooiberghutten hebben neergezet: Anton Pieck-achtige houten huisjes in de vorm van een hooiberg. Klein maar fijn, en geschikt voor vier personen.

Veel moois binnen de muren **SHOP ZE**

Kuieren door smalle stegen, langs monumentale panden en over eeuwenoude pleinen: shoppen in een vestingstad is een historische belevenis. De winkels zijn authentiek en blinken uit in originaliteit.

Studio Witsen

Naarden

De best bewaarde vestingstad van Nederland is het thuis van galeries, ateliers, antiek- en curiosawinkels. Oudhollands snoepgoed, Pools aardewerk of echte visserstruien: het is allemaal te vinden in Naarden. Bekend is de woonstudio van ontwerper Jan des Bouvrie, gelegen in Het Arsenal.

Vintage of fonkelnieuw

Als je vanuit dit woonwalhalla het water oversteekt, kom je in de Marktstraat die precies door het midden van de vesting loopt. Hier kun je je volledig overgeven aan je kooplust. Voor iets unieks in huis ga je naar Brocante Naarden Vesting op nummer 38. Verderop zit Kantje Boord, geheel gericht op stoere schipperskleding. Aan

de overkant op de hoek vind je Studio Witsen, een woon- en cadeauwinkel waar je je ogen uitkijkt. Bij vintagewinkel No.27 krijgt chique kleding een tweede leven, en in de werkplaats van Mouthaan op nummer 32 vind je unieke uurwerken. Uitgesloopt strijk je neer bij Coffee Culture, voor lattes, overheerlijke cappuccino's en nog meer originele cadeautjes. «

Ook leuk

1 De Grote of Sint-VitusKerk: hier vindt jaarlijks op Goede Vrijdag de bekendste uitvoering van de Matthäus Passion plaats, altijd in aanwezigheid van enkele leden van het kabinet.

2 FotoFestival Naarden: tweejaarlijks festival met vooral aandacht voor verhalende fotografie. In 2019 is er weer een nieuwe editie.

3 Het Naardermeer: prachtig natuurgebied voor een tocht met de fluisterboot, een wandeling rond het meer, of een fietstocht over rustige polderweggetjes.

Gouda

Ook leuk

1 Het Oude Stadhuis, een van de oudste gotische stadhuisen van Nederland. Opmerkelijk is dat het helemaal vrij staat, midden op de Markt.

2 De Goudse Waag vormt het decor van het schouwspel dat elke donderdagochtend (van april t/m augustus) plaatsvindt: de kazen die worden verhandeld en op brikken gedragen.

3 De Sint-Jans kerk is met 123 meter de langste kerk van Nederland. Beroemd zijn de 72 gebrandschilderde ramen.

Er is meer in Gouda te ontdekken dan kaas, kaarsen en stroopwafels. Alle leuke winkels zijn te vinden binnen de singels die het oude centrum omvatten, met de Markt als stralend middelpunt. Daar, op nummer 69, kun je je shopdag beginnen met een knapperige stroopwafel van Kamphuisen Siropwafels.

Bier en boeken

Ten oosten van de Markt ligt de Lange Tiendeweg. De enige bierbrouwerij van Gouda, de Goudsche Leeuw, is hier gevestigd. In hetzelfde pand verkoopt Arnoldus Bieren alle trappistenbieren van de wereld. Boeken snuffelen is al sinds 1928 mogelijk bij Boekhandel Verkaaik, op

nummer 35. Ten westen van de Markt loopt de Lange Groenendaal. In De Speeldoos wordt houten speelgoed verkocht en bij Karakter zijn kleding, schoenen en mooie woonspullen te vinden. Ben je op zoek naar een bijzonder sieraad, bezoek dan Edelsmid Femke Boschker. Op nummer 112 heeft zij haar eigen winkel en atelier. Tip: download de gratis app 'xplre Gouda' voor de winkelroute Beleef de Goudse Straatjes. «

Winkelhof 't Sas in hartje Breda

© WESSEL KEIZER

Shops & Funroute

Breda

Breda maakt het de bezoeker makkelijk. De VVV van deze Brabantse stad levert de Shops en Funroute, een boekje met Shops & Funroute. Route 1 gaat door het centrum, route 2 door de wijk Ginneken, aan de zuidkant van Breda. De centrumroute gaat onder meer langs De Compagnie in de Torenstraat. Hier vind je ambachtelijk gebrande koffie, heel veel sigaren en meer dan honderd

soorten thee. Op de Haagdijk zit Vintage Vedette, waar ongeveer alles te koop is, van lampenkap tot passpiegel. Eigenaresse Stephanie knapt de spullen zelf op.

Spullen van ver

Route 2 volgt vooral de Ginnekenweg. Hier kom je bijvoorbeeld Wijnkoperij de Loods tegen, waar natuurzui-vere wijnen worden verkocht die allemaal uit Frankrijk komen. Even verderop is Casa Maria, een paradijs voor degenen die van kleurrijke spullen houden. De producten komen van ver, en zijn gemaakt door kleine, lokale bedrijven. Na een winkeldagje Breda, begrijp je volledig waarom de stad is bekroond tot Beste Binnenstad 2017-2019. «

Casa Maria

Ook leuk

1 Varen door de singels met een schipper die vertelt over de (geschiedenis van de) stad.

2 De Grote of Onze Lieve Vrouwenkerk uit de 15de eeuw. Negen Nassaus en de eerste prins van Oranje vonden er hun laatste rustplaats in de Prinsenkapel.

3 Het Begijnhof aan de Catharinastraat werd opgericht in 1267. Het bestaat uit 31 woningen voor alleenstaande vrouwen, en heeft ook een kruidtuin, museum, intieme kerk en een pastorie.

Bij koffie of thee

ZOETE VERLEIDINGEN

Elke vestingstad heeft zijn specialiteit. Elke streek zijn lekkernij. Het Brabantse worstenbroodje kent iedereen en is inmiddels door UNESCO gebombardeerd tot immaterieel erfgoed. Maar hoe zit het met de zoetigheden?

D

De zoetekauw moet ook zeker naar het zuiden toe. De **Bossche bol** is misschien wel de bekendste Brabantse delicatessie: een bol van soezenbeslag, gevuld met slagroom en geglaceerd met gesmolten chocoladefondant. In 's-Hertogenbosch, waar deze zalige bol vandaan komt, wordt hij de 'sjekladebol' genoemd. Eten zonder knoeien gaat bijna niet. En de ware liefhebbers vinden het een schande bestek te gebruiken.

Vestingkoekje

Gorinchem is al sinds de 13de eeuw een vestingstad. De vestingwallen met elf bastions (vijfhoekige uitsteeksels) zijn vrijwel geheel intact gebleven. Dit inspireerde Speciaalbakkerij Van der Grijn tot het maken van het Vestingkoekje. vandergrijn.nl

Keilekker

Minder bekend maar o zo lekker en eveneens uit Brabant zijn de **Brabantse Broeder** (soort krentenbrood), het **Heusdens Wagenwiel** (zie p.23) en de **Anijskrol**. Dit laatste is een zacht wit broodje met daarin anijszaad. Krol is een Brabantse verbastering

van krul. Het verwijst naar de krul die ontstaat wanneer het deeg geknoopt wordt. Het broodje wordt gegeten met boter en speculaas en is vooral populair rond Sinterklaas.

Nog zo'n keilekker streekproduct is de **Witte Eierkoek**, gemaakt van tarwebloem, suiker en eieren. Mét een knapperige buitenkant. In het

BAKKERS IN VESTINGSTEDEN BAKKEN MEER DAN ZOETE BROODJES

westen van Brabant maken ze in vestingstad Steenberghe de **Suikerslof**: een krokante koek van bladerdeeg bedekt met grove suiker.

Koektrommelbewoner

Tamelijk onbekend zijn de **Geelbuikjes** uit Oudewater. De naam verwijst naar de touwhistorie. Het sisaltouw werd tijdens de productie

strak om de buik getrokken, waardoor gele kleur op de huid achterbleef. Iets noordelijker in de waterlinie ligt Schoonhoven, waar de Gekruyde Fonteynkoek wordt gebakken, een kruidkoek uit de 17de eeuw van een bakker in de Fonteynsteeg. Een andere specialiteit uit Schoonhoven is **Jan Hagel**. Niet dat koekje met anijssuiker erbovenop, maar een harde luchtige koek met anijssmaak. Een verplichte koektrommelbewoner vind je noordelijker: de **Weesper mop**. Een koekje gemaakt met amandelspijs, amandelen en suiker. Inwoners van Weesp die geboren en getogen zijn in deze vestingstad heten ook Weesper moppen. Kijk dus maar uit waar je je tanden in zet! «

Als je niet van zoet houdt

Dan is er het Brabantse worstenbroodje, een begrip in Brabant en ver daarbuiten. Gemaakt van worstjes van gehakt en zacht wit brooddeeg. Wedstrijden 'wie het beste worstenbroodje bakt' houden volksschappen in de greep. Iedere plaats heeft z'n eigen geheime ingrediënten en bereidingswijze.

Actief

ROND DE VESTING

Onze vestingsteden zijn vitaler dan ooit. Ze sprankelen en bruisen. Niets is leuker dan zelf op ontdekkingsstocht te gaan. Maak een stadswandeling, met of zonder gids. Stap in een boot(je) en bekijk de vesting eens van een andere kant. Of rijg de vestingsteden al fietsend aaneen. Lekker actief: succes verzekerd!

18 km

WANDELEN

De West-Brabantse Waterlinie, aangelegd in 1628, geldt als de oudste van ons land. Vanaf station Bergen op Zoom loop je zo het landschap van de Tachtigjarige Oorlog in.

Route langs de onneembare vesting

Bergen op Zoom Gelegen op een zandrug tussen moerassen in de Scheldemonding is Bergen op Zoom altijd een stad geweest waar je niet omheen kon. Dat was helemaal het geval in 1628, midden in de Tachtigjarige Oorlog waarin de Nederlanden zich losmaakten van de Spaanse heerschappij. Want toen liet stadhouder prins Frederik Hendrik tussen de vestingen Bergen op Zoom en Steenberg een waterlinie aanleggen. De linie, die de vaarverbinding tussen Holland en Zeeland moest beschermen, telde vier forten: Moermont, Pinssen, De Roovere en Henricus. In de twee eeuwen erna is de linie zes keer onder water gezet; in totaal stond het gebied zo'n vijftig jaar blank.

Zeezuiper Landgoed Zoomland was in het verleden een groot moeras. Monniken groeven vanaf de 13de eeuw het veen weg, waardoor een uitgestrekte watervlakte ontstond. Het gebied kon 'zuipen als de zee': het nam enorme hoeveelheden

© VVV BRABANTSE WAL

© ERIK STEKELBURG | GEVELVISIE

Drijvende brug naar het Ravelijn

Smokkelroute

Dwars door de waterrijke Lopikerwaard in het Groene Hart lag de grens tussen Utrecht en Holland. Dankzij het water was het gebied, waar het riviertje de Vliet doorheen stroomt, in de Oude Hollandse Waterlinie opgenomen. Hoog en droog in deze Vlietlinie ligt nog altijd de Koeneschans. Militair gezien was het een prachtgebied, voor de belastingdienst een gruwel. Er was een levendige smokkel van goederen waarop in Holland een fikse accijns werd geheven en in Utrecht niet of nauwelijks. De smokkelaars, 'sluijkers' genoemd, brachten zaken als brood, zout en vlees de grens over. Een wandelroute van 17 km laat je genieten van dit smokkelgebied dat al lang boerenland is. Onderweg kom je langs een kaasboerderij, gezellige cafés, een theetuin, het museum Paulina Bisdom van Vliet en het Gemaal De Hooge Boezem.
struinenenvorsen.nl/routes/smokkelroute-koeneschans/

Koeneschans in de Vliet

MEER ROUTES KUN JE VINDEN OP FORTEN.NL/ROUTES

De 'loopgraafbrug', beter bekend als de Mozesbrug

water op. Daarvan is dankbaar gebruik gemaakt bij het onder water zetten van de West-Brabantse Waterlinie. Nu leven er in en bij de plassen veel trekvogels zoals ooievaars, lepelaars en visarenden.

Fort De Roovere Als je uit het bos komt, sta je ineens voor Fort De Roovere. Het is het grootste fort van de West-Brabantse Waterlinie. In 2010 is het fort gedeeltelijk in oude staat teruggebracht. Er stroomt weer water in de grachten en de twee bastions zijn goed zichtbaar. Via een opmerkelijke 'loopgraafbrug' kom je in het fort. Ook de moeite waard is de nieuwe Pompejus-toren; vanaf hier heb je een fenomenaal uitzicht over de Waterlinie. Burgemeester Pompejus de Roovere van Dordrecht begeleidde in de 17de eeuw de aanleg van de forten in de linie.

Ligne De Ligne of Bergsche Water is een beek die aan de rand van Bergen op Zoom ontspringt en in de haven van Steenbergem uitmondt. Langs de beek ligt de Ligneweg, aangelegd op de liniewal die

© WWW.NICKFRANKEN.COM

Bergen op Zoom

© DICK FLITS

De Pompejus-toren

de forten De Roovere en Pinssen verbindt. De twee bastions aan de oostkant zijn nog goed herkenbaar in het landschap.

Fort Pinssen Fort Pinssen draagt de naam van kolonel Willem Pijnssen van der Aa; hij verdedigde de linie tijdens de bouw. Forten werden destijds volgens een vast model gebouwd: aarden wallen met vier bastions. Zo ook Fort Pinssen. Dankzij een uitgekend beplantingsplan zijn de contouren van het fort weer zichtbaar. Ten zuidoosten van Pinssen lag Fort Moermont. Van dat fort is niets terug te vinden.

Markiezenhof Vesting Bergen op Zoom werd vanuit paleis het Markiezenhof bestuurd. De stad was in feite de 'sleutel van Zeeland'. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog vond er twee keer een langdurig beleg plaats, maar de Spanjaarden wisten de stad niet te veroveren. Het bracht de dichter Valerius tot het schrijven van het lied Merck toch hoe Sterck. De stad gold eeuwenlang als onneembaar. Iets waar de Bergenaren nog altijd trots op zijn.

Bekijk de route op vestingen.nl of ns.nl

© VVV BRABANTSE WAL

“ 's-Hertogenbosch ziet er vanaf de Binnendieze heel anders uit. Kijk maar eens naar de togen boven je, de stenen bogen over het water waarop vele huizen zijn gebouwd. Zie je de achterkant van de huizen, met hun balkons die vervaarlijk overhellen? En kijk, daar is de smalste doorgang. Op de ene plek is het duister, op de andere schijnt de zon. En als je even verder vaart, ben je zo de ommuurde stad uit, en zit je op een grotere gracht: weer een hele andere beleving van vestingstad Den Bosch. En dan heb ik het nog niet gehad over de ontelbare verhalen die te vertellen zijn over de plekjes waar we op deze historische route langs komen. De schuilkerk, het klooster, de gevangenis, het rectorsbruggetje, de dure herenhuizen, de pauperwoningen. De geschiedenis leeft hier. Zeker als ik erover mag vertellen!

Het is zo leuk om te zien dat zo veel mensen ervan genieten. In het Jeroen Bosch Jaar in 2016 voeren er meer dan

“DE GESCHIEDENIS LEEFT HIER. ZEKER ALS IK EROVER MAG VERTELLEN!”

Jeff van Schijndel

SCHIPPERGIDS OP DE BINNENDIEZE
IN 'S-HERTOGENBOSCH

200.000 mensen mee. En dan moet je weten dat we niet in de wintermaanden aan het werk zijn, hè? Dan zijn die 120 schippergidsen meer dan nodig. Ik doe dit werk al twaalf jaar en het verveelt geen seconde. Kijk, daar, achter het eeuwenoude spinrag hangen vleermuizenkastjes. Vleermuizen zijn vaste bewoners van de bouwwerken die langs de vaarroute staan. En daar heb je nog de leerlooiershuizen en de ververspandjes van de wolindustrie. Weet je hoe ze het wol kleurden en verder bewerkten? Ik kan uren doorgaan. Laat mij maar varen in deze prachtige vestingstad.” «

Rondvaarten van 1 april t/m 31 oktober. Reserveren via dagjedenbosch.com.

MIJN
Passie

5x AANMEREN

Bezoek eens een vestingstad per boot. Klotsend water, een licht briesje en kijk, daar is de haven al. Heb je geen boot? Geen probleem, op de veerpont en de rondvaartboot is plaats voor iedereen.

Muiden

Wie met de boot aanmeert in Muiden, ligt pal naast het Muiderslot. Kies voor de koninklijke haven, met Groene Draeck van prinses Beatrix, of voor de gezellige jachthaven aan de overzijde. Vaar even heen en weer naar Pampus en strijk tot slot neer op het terras naast de sluis.

Schoonhoven

Schoonhoven betekent 'mooie haven'. Een toepasselijke naam. Leg met je boot aan in de haven bij het pittoreske centrum. Of ga naar het rustige haventje even verderop. Je kunt je ook laten overzetten met het veer naar Gelkenes, dan zie je de Zilverstad eens van een andere kant. veerdienst-schoonhoven.nl

Gorinchem

Met het veer van Riveer hop je heen-en-weer tussen Gorinchem, Woudrichem, Slot Loevestein en Fort Vuren. Samen vormen deze plekken de Vestingdriehoek: een belangrijke schakel in de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Oude vestingwallen, idyllische haventjes, een robuust kasteel... wedden dat je tijd te kort komt? riveer.nl

Heusden

Heusden is een aantrekkelijke bestemming voor watersporters. Leg aan in de knusse binnenhaven en strek de benen. Verken het historische centrum met tal van monumenten, winkels, galeries, molens en terrassen. Of boek een rondvaart over de Maas, succes verzekerd! rondvaartwiljo.nl

Willemstad

's Zomers is het dringen in de binnenhaven van Willemstad. Geen wonder, je ligt er gebeiteld, met zicht op molen, kerk en vestingwal. Haven vol? Geen nood, jachthaven De Batterij ontvangt ook passanten. Willem van Oranje liet dit prachtige vestingstadje bouwen. Vandaar de naam.

Heusden

© MARCEL OTTENSPEER

Willemstad

De veerpont van Schoonhoven zet je over de Lek

**DÉ MANIER OM
DE VESTINGEN
IN DE WATER-
LINIES TE
ONTDEKKEN IS
NATUURLIJK
PER BOOT**

Gorinchem

Muiden

© SPV

Fietsen langs de Vlist

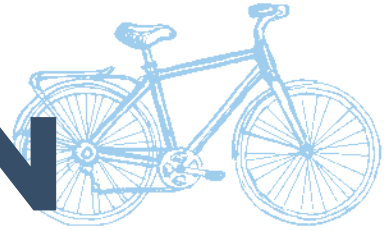

Geïndundeerde Hooge Boezem langs de route

46 km

FIETSEN

Fietsen door het Groene Hart is volop genieten. Stille slingerweggetjes door knotwilgen omzoomd. Kaarsrechte sloten, kronkelende riviertjes, frisgroene weilanden met grazende koeien. Hollandser kan niet.

Route Gouden Eeuw Driehoek

1 Schoonhoven Klaar voor vertrek? Het eeuwenoude Schoonhoven kent zo veel verleidingen, het is moeilijk om de pedalen te vinden. Eerst koffie met uitzicht op de Lek, of een bezoek aan het Nederlands Zilvermuseum? Het is het enige zilvermuseum van Nederland.

2 Regelrechte ramp Ten noorden van Schoonhoven maakt glimmend zilver plaats voor blauw water en groene weilanden. Dit is het gebied van de Oude Hollandse Waterlinie, de verdedigingslinie van Holland in de 17de en 18de eeuw. Deze liep van Gorinchem tot Muiden. Tegenover Café de Vlist, pleisterplaats voor fietsers en wandelaars, ligt de Koeneschans. Nu een onbeduidend schiereilandje in het riviertje de Vlist, vroeger een belangrijk onderdeel van de Waterlinie. De Koeneschans hield de Slangeweg – de weg die vlakbij het café aan de Franse Kade uitkomt – onder controle. Deze hoger

Haastrecht

Audiotour

Ga terug in de tijd met boerenzoon Adriaan Claasz en boodschapper Henrick van Wegen. Ze doorkruisten in 1672 het gebied van de Oude Hollandse Waterlinie. Dankzij een audiotour kun je nu samen met hen op pad, van Ameide tot Nieuwkoop. Een spannende tocht vol hindernissen, terwijl de Franse vijand je op de hielen zit. En leerzaam bovendien. Er zijn twee audiotours die je te voet of te fiets kunt volgen. struinenenvorsen.nl/oude-hollandse-waterlinie/audiotours

Fietsroute Linie 1629

De belegering van 's-Hertogenbosch kun je het best beleven met Linie 1629: een 50 kilometer lange fietsroute rondom de stad, over de restanten van de Linie die Frederik Hendrik liet aanleggen om de stad te veroveren. Vanaf twee hoge ronde dijken bestookte hij Den Bosch aan één stuk door. Na vijf maanden gaf de stad zich over. Tijdens deze afwisselende route rijd je via Sint-Michielsgestel, Heusden, Vught en Vlijmen in een grote boog om Den Bosch heen. De route, aangegeven met bordjes, is ook te volgen met je smartphone. zuiderwaterlinie.nl

gelegen weg was namelijk de enige toegangsweg toen het land blank stond.

Haastrecht en Gouda Een bochtig asfaltweggetje langs de Vlist, met knotwilgen en rietgedekte boerderijen in overvloed, leidt naar Haastrecht. Belangstelling voor polders, molens en stoomgemalen? Bezoek dan Poldermuseum Gemaal De Hooge Boezem aan de Hollandsche IJssel. Even verderop ligt Gouda, waar al sinds de middeleeuwen kaas wordt verhandeld. Rondom de Markt vind je Museum Gouda, de Goudse Waag, de Sint-Janskerk en het 15de-eeuwse stadhuis.

Goejanverwellesluis Ook de Goejanverwellesluis herinnert aan de Oude Hollandse Waterlinie. De sluis opende in 1672 haar deuren om de smalle strook land tussen de Enkele en Dubbele

© J. TROUWBORST

© ERIC FECKEN

Bekijk de route op vestingen.nl

Wiericke onder water te zetten. Vanaf het terras van Uitspanning Goejanverwelle, naast de sluis, kun je je 's zomers kostelijk vermaken met al die bootjes in die kleine sluis. En de beste stuurliu staan aan wal...

Oudewater Raar maar waar: de toeristen in Oudewater komen niet voor het knusse centrum, maar voor Museum de Heksenwaag. Vroeger trok de waag ook al veel publiek. De weegschaal kon bewijzen dat je geen heks was, maar een 'normaal' mens, te zwaar om op een bezem te kunnen vliegen. Je kreeg zelfs een certificaat mee! Wel of geen heks, terug naar Schoonhoven rijd je dwars door het gebied dat Prins Willem III in 1672 onder water zette om de Fransen tegen te houden. «

© WWW.GLASTRAFOTO.NL

Schoonhoven

5x KLIMMEN

Als wachters staan ze in het landschap. Onbeweeglijk turend naar de vestingwerken en hun omgeving. Zie jij wat zij zien? Kijk mee vanuit de torens van de Zuiderwaterlinie en Oude Hollandse Waterlinie.

1. Grote Toren, Gorinchem

In de volksmond wordt hij de Grote Sint-Janstoren genoemd. De kerktoren van 67 meter hoog staat ruim anderhalve meter uit het lood. Na 256 natuurstenen treden, tref je een mooi uitzicht op de vestingwerken, soms helemaal tot aan Rotterdam. In de voet van de toren is een beziningsruimte gevestigd.

2. Petrustoren, Woerden

Deze toren, met als bijnaam de mini-Domtoren van Woerden, telt 203 treden. Bij helder weer heb je het mooiste uitzicht over het Groene Hart en zie je de grote broer van Utrecht. Het klokkenspel van 48 klokken en het monumentale schilderwerk 'Panorama Woerden' vormen extraatjes bij een bezoek.

3. Uitkijktoren Fort Henricus, Steenberg

De Dintelse Gorzen, de Slikken van de Heen en de West-Brabantse Dijken. In deze spraakmakende natuur ligt de gloednieuwe uitkijktoren van duurzaam accoya-hout. Bezoekers wanen zich fortwachter, terwijl ze de buitenwacht in het vizier hebben. Een weids uitzicht over de West-Brabantse Waterlinie maakt de ervaring compleet.

4. Toren Geertruidskerk, Geertruidenberg

Een beklimming vol geschiedenis. De trap leidt naar drie zolders, een prachtig gerestaureerd uurwerk uit de 16de eeuw en de klokken uit 1447 en 1647. De stap naar de kerk ligt voor de hand. Op de rouw- en tekstborden ontdekt de bezoeker nog meer geschiedenis.

5. Uitkijktoren Lusthof de Haeck, Woerdense Verlaat

Je kunt te voet, per fiets en met de boot komen bij deze vier meter hoge uitkijktoren van Natuurmonumenten. Het uitzicht over de vlakke rietlanden van de Nieuwkoopse Plassen is een lust voor het oog. Wellicht verroert de purperreigerkolonie zich. Of vliegt de zwarte stern voorbij.

4 © LENIE TABBERNEE

1 © MOOI GORINCHEM

3 © C. LIESKE MEIMA

**EEN GRANDIOOS
PANORAMA IS
DE BELONING
NA HET
BEDWINGEN
VAN DE VELE
TREDEN**

5

2

© RENÉ KÖSTER

© INGRID BERTENS

© ABE MAAIJEN

DE MOOISTE ROUTES

Ontdek het gebied van de waterlinies per fiets, boot of te voet. Van Muiden tot Gorinchem, van Bergen op Zoom tot Nijmegen: dit zijn de mooiste tochten. Alle routes staan op forten.nl/routes.

Oude Hollandse Waterlinie

Nieuwkoop

🚲 33 km, Rampjaar 1672

Hier bevind je je midden in het gebied van de Oude Hollandse Waterlinie. In het Rampjaar 1672 stond het onder water; de vijand bleef er steken. Water is er nog steeds, maar de fietsroute ligt hoog en droog.

Oudewater

🚶 16,5 km, Schansroute

Vanuit vestingstadje Oudewater wandel je door landelijk gebied, langs riviertjes en het dorp Linschoten. Sporen van de Oude Hollandse Waterlinie zijn er volop. Wist je dat de Linie van Linschoten de vijand tegenhield?

Gorinchem

🚲 63 km, Zuidelijke Dijkenroute

Je start en eindigt in Gorinchem, belangrijke vestingstad van de Oude Hollandse Waterlinie. Slinger langs de Linge en de Lek, pauzeer op een terras in Leerdam, Vianen of Lexmond. Een heerlijke Hollandse tocht.

Woerden

🚶 ca. 35 km, Rampjaar 1672

Varend met een sloepje over de Oude Rijn en de Meije kom je alles te weten over de Oude Hollandse Waterlinie: Fort Wierickerschans, Schans Nieuwerbrug, het Rampjaar 1672. Een audiotour boordevol geschiedenis.

Naarden

🚲 43 km, Slagveldroute

Al fietsend weef je drie vestingstadjes van de Oude Hollandse Waterlinie aan elkaar: Muiden, Weesp. Waar te pauzeren? Bezoek het statige Muiderslot, steek de Vecht over met de pont en je dag kan niet meer stuk.

Driebruggen

🚶 12,7 km, Oude Waterlinieroute

Je loopt langs de Enkele én Dubbele Wiericke, twee eeuwenoude kanalen. Halverwege ligt Fort Wierickerschans, gebouwd in opdracht van Willem III (1673) ter versterking van de Waterlinie.

Haastrecht

 ca. 48 km, Lopikerwaard
Peddel over de Vlist en de Hollandse IJssel naar IJsselstein, Montfoort en Oudewater.
Geschikt voor de avontuurlijk ingestelde kanovaarder die niet opziet tegen stuwen en overdraagplaatsen. Kanoverhuur in Haastrecht.

Woerden

 40 km, Prins Willem III-route
Hier, in het hart van de Oude Hollandse Waterlinie, vestigde prins Willem III zijn hoofdkwartier. Je fietst langs Fort Wierickerschans, de Goejanverwellesluis (Hekendorp), vestingstad Oudewater en Prinsendijk.

Leerdam

 10 km, Vestingstedenroute
Ook het land tussen Heukelum en Asperen stond in 1672 onder water; het Franse leger kon niet verder. Nu geniet je er van de Linge en bezoek je maar liefst drie vestingstadjes. Let op de vaartijden van de veerpont!

Woudrichem

 10 km, Route door Woudrichem
In Woudrichem waan je je met oude vestingwallen, bastions en een stadspoort in vroeger tijden. Vaar na afloop met het kleine voetveer of het grote veer naar Slot Loevestein. Wedden dat je tijd te kort komt?

Zuiderwaterlinie

Ravenstein

 9-16 km, Land van Ravenstein
Het stadje Ravenstein is een van de elf vestingsteden die de Zuiderwaterlinie rijk is. Stappen door de uiterwaarden, slenteren door slaperige stadjes, deze NS-wandeling biedt voor elk wat wils.

Bergen op Zoom

 6-35 km, Brabantse Wal
Je fietst door de West-Brabantse Waterlinie: een verdedigingslinie die de vijandelijke troepen uit het zuiden moest tegenhouden. Fort de Roovere is een van de hoogtepunten. Een mooie mix van natuur en cultuur.

Geertruidenberg

 3 km, Historisch Geertruidenberg
Geertruidenberg was een strategische plek in de Zuiderwaterlinie. Deze korte wandeling komt langs Fort St. Gertrudis, oude vestinggrachten, bolwerken en ravelijnen.

Breda

 53 km, Spinolaschans
De Spinolaschans, aangelegd door veldheer Spinola, ligt tussen Breda en Terheijden. Het 17de-eeuwse verdedigingswerk beschermde Breda tegen de vijand. Soldaten kom je er nu niet meer tegen, wel een rijke flora en fauna.

's-Hertogenbosch

 10 km, Vughtse Lunetten
Deze NS-wandeling loopt van de binnenstad in Den Bosch naar de vestingwallen. Je komt langs Fort Isabella en de vroegere Lunetten in Vught; beide behoren tot de zuidelijke verdedigingslinie van Den Bosch.

Haven van Woerden

**PITTORESKE VESTING OMGEVEN
DOOR WEILANDEN EN AKKERS**

SLENTEREN

in Woerden

Wist je dat Woerden vroeger hoofdkwartier was van de Oude Hollandse Waterlinie? Wandel door de stad langs alle oude monumenten. Van kasteel en kazerne tot molen en stadhuis. Te veel om op te noemen!

Stadsmuren en singels

Woerden staat symbool voor weilanden, koeien, kaas en zuivel. Maar Woerden is meer dan kaasstad alleen. Woerden is een vestingstad met stadsmuren, singels en bastions. Toch bleek de verdediging in het Rampjaar 1672 ontoereikend. Zonder slag of stoot viel de stad, destijds het centrum van de Oude Hollandse Waterlinie, in Franse handen. De verdediging kon en moest echt beter! Begin 18de eeuw werd daarom een binnen- en buitengracht (de huidige Singel) aangelegd met ertussenin een groot verdedigingsveld. Een stadsmuur rondom de gracht moest de inwoners voortaan beschermen.

Kasteel van Woerden

In het Arsenal werd eeuwenlang militair materieel voor de Oude Hollandse Waterlinie opgeslagen. Nu is het 18de-eeuwse rijksmonument in gebruik als hotel-restaurant.

Een vestingstad zonder militairen? Dat is natuurlijk ondenkbaar. Daarom kwam er in 1790 een kazerne; de soldaten verbleven er tot 1967. Tegenwoordig kun

Ook leuk

Veel stadjes ontpopten zich dankzij de Oude Hollandse Waterlinie als echte vestingstad. Weesp, strategisch gelegen aan de Vecht, kent twee prachtige forten en maar liefst tweehonderd rijksmonumenten. Nieuwpoort is een van de kleinste vestingsteden van ons land. Prins Willem van Oranje gaf in de 17de eeuw aanzet tot de aanleg van stadsmuren, grachten en bastions. ontdekdewaterlinie.nl/wandelen

VROEGER EEN STRIJDTONEEL, NU EEN GASTVRIJE STAD

Bekijk de
route op
vestingen.nl

je er monumentaal wonen en winkelen. Het Kasteel van Woerden, gebouwd tussen 1407 en 1415, was onderdeel van een verdedigingslinie langs de grens met Utrecht, aangelegd door Hollandse graven. Het slot deed dienst als ambtswoning van de Baljuw van het Land van Woerden, en ook als gevangenis, ziekenhuis en magazijn van Defensie. Sinds 2007 is het een café-restaurant en kun je er ook trouwen.

Highlights

De skyline van Woerden wordt bepaald door de Bonaventurakerk en molen de Windhond. Maar ook het voormalige stadhuis, nu Stadsmuseum, mag je niet missen. Tip: maak eens een stadswandeling met het Gilde. Dan weet je zeker dat je alle highlights meepakt. «

Meer weten? Ga naar beleefwoerden.com.

WAAR?

DE VESTINGSTEDEN VAN DE OUDE HOLLANDESE WATERLINIE EN DE ZUIDERWATERLINIE

Colofon

VESTING! is een uitgave van Stichting Liniebreed Ondernemen. VESTING! laat de cultuur-historische, groene en toeristische kant zien van de prachtige vestingsteden in de Oude Hollandse Waterlinie en de Zuiderwaterlinie. Ontdek, beleef en proef de linies zelf.

Stichting Liniebreed Ondernemen
Rijksstraatweg 7b
3631 AA Nieuwersluis
info@liniebreed.nl
www.liniebreedondernemen.nl
www.forten.nl / vestingen.nl

REDACTIE

Hoofdredacteur Juke van Niekerk
Eindredacteur Liesbeth Maas
Bladmanager Titia de Zeeuw
Redactieleden Frans Bosscher, Annet Koops, Sietske de Vet en Liesbeth Maas
Art direction & vormgeving Media Mind Creative BV en Chiel van Rijn | Fier.media
Lithografie Grafimedia, Amsterdam
Druk en papier Habo Da Costa drukt
Vesting magazine op CO₂-neutraal FSC-gecertificeerd papier.
Coverfoto Paula Bouman Fotografie
© 2018

VESTING! is mede mogelijk gemaakt door de provincies Zuid-Holland en Noord-Brabant en Vereniging Nederlandse Vestingsteden.

OUDE HOLLANDESE WATERLINIE

ZUIDERWATERLINIE NOORD-BRABANT

VUURTOERENEILAND

UNESCO WERELDERFGOED

vertrouwd verzekerd door Donatus

WATERLINIES EN HUN FORTEN WORDEN MET VEEL ZORG OMGEVEN DOOR HUN EIGENAREN EN BEHEERDERS.

Dat is belangrijk en nodig. Net als het kiezen van de juiste verzekering. Sinds 1852 verzekert Donatus monumentale kerken en gebouwen. Voor forten ontwikkelden we een nieuwe propositie, waarmee u een of meerdere liniegebouwen als ensemble kunt verzekeren. Als onderlinge maatschappij werken wij zonder winst oogmerk. Wij hebben geen klanten maar leden. Maak vrijblijvend kennis met Donatus. Onze expertise zal u verbazen en verrassen, evenals onze jaarlijkse premierestitutie.

WWW.DONATUS.NL

Contact:
mr. Gerhard Kuijt
Adviseur Relaties
(073) 528 00 87
g.kuijt@donatus.nl

Donatus

Dé kerken- en monumentenverzekeraar